

درس اول:

إِلَهِي إِلَهِي فَقِيرٌ أَتَاكَ!

معتل (١) (مثال - أجوف)

درس اول

آنالیز ترکیبی متن درس (ترجمه و قواعد)

متی	ما ^(۱) تَلَقَّ	من	تَهَوَّى	دَعِ	الدُّنْيَا	وَأَهْمِلْهَا
هرگاه	ملاقات کنی (ببینی)	کسی [را]	[که] دوست می‌داری	رها کن	دنیا	و واگذار آن را
... ^(۲)	فعل و فاعل	مفعول به	فعل و فاعل ^(۳)	فعل و فاعل	مفعول به	— ، فعل و فاعل و مفعول به

هرگاه کسی را که دوست می‌داری ببینی، دنیا را رها کن و آن را (به حال خود) واگذار.

إِلَهِي	إِلَهِي	فَقِيرٌ	أَتَاكَ!
خدایا (خدای من)	خدایا (خدای من)	نیازمندی	روی آورده است به تو
...	...	مبتداً	فعل و فاعل و مفعول به (خبر)

خدایا! خدایا! نیازمندی به تو روی آورده است.

إِلَهِي	هَبْ	لَنَا	مِنْ	لَدُنْكَ	رَحْمَةً	إِنَّكَ	أَنْتَ	الْوَهَّابُ
خدای من	بخش (عطا فرما)	به ما	از	جانب خودت	رحمتی	همانا تو	تو	بسیار بخشنده
...	فعل و فاعل	جائز و مجرور	— ^(۴)	مجرور بحرف جائز، مضاف‌إلیه	مفعول به	— ، اسم إنّ	—	خبر إنّ

خدایا! از جانب خودت رحمتی به ما عطا فرما همانا تو بسیار بخشنده‌ای.

رَبَّنَا	وَاتِنَا	مَا	وَعَدْتَنَا	عَلَى	رُسُلِكَ...
پروردگارا	و عطا فرما به ما	آن چه [را]	وعده دادی به ما	به‌وسیله‌ی	پیامبرانت
...	— ، فعل و فاعل و مفعول به اول	مفعول به ثان	فعل و فاعل و مفعول به	—	مجرور بحرف جائز، مضاف‌إلیه

پروردگارا! و آن چه را که به‌وسیله‌ی پیامبرانت به ما وعده دادی به ما عطا فرما.

يَوْمَ	تَجِدُ	كُلُّ	نَفْسٍ	مَا	عَمِلْتَ	مِنْ	خَيْرٍ	مُخَضَّرًا
روزی	[که] می‌یابد	هر	نفسی (کسی)	آن چه [را]	انجام داد	از	خوبی	حاضر
...	فعل	فاعل	مضاف‌إلیه	مفعول به	فعل و فاعل	—	مجرور بحرف جائز	...

روزی که هر کسی آن چه را از خوبی انجام داده [در برابر خود] حاضر می‌یابد.

اللَّهُمَّ	اجْعَلْ	فِي	قلبي	نوراً	وَبَصِراً	وَفَهْماً	وَعِلْماً.
خدایا	قرار بده	در	قلبم	نوری	و بصیرتی	و فهمی	و دانشی
...	فعل و فاعل	—	مجرور بحرف جائز، مضاف‌إلیه	مفعول به	— ، معطوف	— ، معطوف	— ، معطوف

خدایا! در دلم نوری و بصیرتی و فهمی و دانشی قرار بده.

اللَّهُمَّ	أَنْتِظَنِي	بِالْهَدَى	وَأَلْهِمْنِي	التَّقْوَى	وَوَفَّقْنِي	لِلَّتِي	هِيَ	أَزْكَى.
خدایا	به سخن درآور مرا	به هدایت	و الهام کن به من	پرهیزکاری [را]	و توفیق ده مرا	به آن چه	آن	نیکوتر
...	فعل و فاعل و مفعول به	جائز و مجرور	— ، فعل و فاعل و مفعول به اول	مفعول به ثان	فعل و فاعل و مفعول به	جائز و مجرور	مبتداً	خبر

خدایا! مرا با هدایت به سخن درآور و پرهیزکاری را به من الهام کن و مرا به آن چه آن نیکوتر است توفیق ده.

إِلَهِي	إِنْ	كُنْتُ	غَيْرَ	مُسْتَأْهِلٍ	لِرُحْمَتِكَ	فَأَنْتَ	أَهْلٌ	أَنْ تَجُودَ	عَلَيَّ	بِفَضْلِ	سَعَتِكَ.
خدایا	اگر	باشم	غیر	شایسته	برای رحمت تو	پس تو	شایسته‌ای	که کرم کنی	بر من	با فضل	توانگری‌ات
...	—	کان و اسم	خبر کان	مضاف‌إلیه	جائز و مجرور، مضاف‌إلیه	مبتداً	خبر	فعل و فاعل	جائز و مجرور	جائز و مجرور	مضاف‌إلیه، مضاف‌إلیه

خدایا! اگر (هرچند) من شایسته‌ی رحمت نباشم، پس (اما) تو شایسته‌ی آنی که با فضل توانگری‌ات بر من کرم کنی.

۱- نکته: «ما» در «ما تَلَقَّ» زائد است و ترجمه نمی‌شود.

۲- در قسمت ترکیب کلمات هر جا «...» دیدید، بنادید نقش مورد نظر را تا آن قسمت کتاب نخوانداید، اما پس از یادگیری همه‌ی کتاب یا با یاری آموزگار خویش می‌توانید این قسمت‌ها را پر کنید.

۳- فاعل در برخی موارد ضمیر مستتر و در برخی موارد ضمیر بارز است و اگر اسم ظاهر باشد، کلمه‌ی «فاعل» در کنار «فعل» نوشته نمی‌شود.

۴- حرف در زبان عربی نقش نمی‌گیرد و در این جا اسم بعد از آن، مجرور به حرف جز است، البته در جایی که حرف جز به اسم مابعد خود متصل است، ما نیز به‌طور کل «جار و مجرور» نوشته‌ایم.

وَاللَّهُ	يَعِدُّكُمْ	مَغْفِرَةً	منه	وَفَضْلًا
و خداوند	و عده می‌دهد به شما	آمرزشی	از جانب خویش	و بخششی
—، مبتداً	فعل و فاعل و مفعول به اَوَّل (خبر)	مفعول به ثانی	جَار و مجرور	—، معطوف

و خداوند از جانب خود آمرزش و بخششی به شما وعده می‌دهد.

إِلَهِي	لِقَاكَ	هَوَايَ	رِضَاكَ	مُنَايَ
خدای من	دیدارت	اشتیاق من	خشنودیت	آرزوی من
...	مبتداً، مضاف‌إلیه	خبر، مضاف‌إلیه	مبتداً، مضاف‌إلیه	خبر، مضاف‌إلیه

خدای من! دیدارت اشتیاق من و خشنودیت آرزوی من است،

فَهَبْ	لِي	لِقَاكَ	وَ	هَبْ	لِي	رِضَاكَ
پس ببخش (عطا فرما)	به من	دیدارت	و	عطا فرما	به من	خشنودیت
—، فعل و فاعل	جَار و مجرور	مفعول به، مضاف‌إلیه	—	فعل و فاعل	جَار و مجرور	مفعول به، مضاف‌إلیه

پس دیدار و خشنودیت را به من عطا فرما.

دَعُ: الْأَمْرُ مِنْ دَعَى: أَتَرَكَ «دَعُ» فعل امر از «وَدَعَى» به معنای «أَتَرَكَ» می‌باشد.

تَلَقَى: الْمُضَارِعُ مِنْ تَلَقَّى: تَنْظُرُ «تَلَقَى» فعل مضارع از «تَلَقَّى» به معنای «تَنْظُرُ» می‌باشد.

تَهَوَّى: تُجِبُّ (هم‌معنی و مترادف)

هَبْ: الْأَمْرُ مِنْ وَهَبَ: أَعْطَى «هَبْ» فعل امر از «وَهَبَ» به معنای «أَعْطَى» می‌باشد.

أَزْكَى: أَفْضَلُ (هم‌معنی و مترادف)

أَهْمِلْ، أَنْطِقْ، أَلْهَمْ: امر باب افعال، متعدی، مبنی بر سکون، للمخاطب

الْوَهَابُ: اسم، معرّف بَال، مشتق و اسم مبالغه

مُخَضَّرًا: اسم مفعول باب إفعال، نكرة، معرب

أَزْكَى: اسم تفضیل مذکر، مقصور

التَّقْوَى، لِقَا، رِضَا، الْهُدَى: اسم مقصور، معرفه

ما در (ما عملت ...) و (لِما تحب): موصول عام، معرفه، مبنی بر سکون

حَوْلَ النَّصِّ

۱. اِنْتِخِبْ عِنَاوَنًا آخَرَ لِلنَّصِّ عَلَى حَسَبِ ذَوِقِكَ: برحسب ذوق خود عنوان دیگری برای متن انتخاب کن.

✓ إلهي وفّقني لما تُحبُّ

إلهام التقوى

رِضَاكَ مُنَايَ

خدای من! مرا برای آن چه دوست می‌داری توفیق ده

الهام پرهیزکاری

خشنودیت آرزوی من است.

۲. اِمْلَأْ الْفَرَاغَ بِالْكَلِمَةِ الْمُنَاسِبَةِ: جای خالی را با کلمه‌ی مناسب پر کن:

(قُلُوبِنَا، تَنْفُضَلْ، يَنْفُضَلْ، رِضَاكَ، رِضَايَ، لِقَاكَ، مَغْفِرَةً)

۱. إلهي إن كنتُ غيرَ مُسْتَأْهِلٍ لِرَحْمَتِكَ فَأَنْتَ أَهْلٌ أَنْ ..... عَلَيَّ.

۲. إلهي هَبْ لِي ..... و ..... فَإِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ.

۳. إِنَّ اللَّهَ يَعِدُنَا ..... مِنْهُ.

۴. اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ فِي ..... إِيْمَانًا وَعِلْمًا.

✓ پاسخ:

- ۱- تَتَفَضَّلُ: خدای من! اگر شایسته‌ی رحمت نباشم، پس تو شایسته‌ای که بر من نیکی کنی.
- ۲- رِضَاكَ، لِقَاءَكَ: خدای من! خشنودی و دیدارت را به من ببخش (که) همانا تنها تویی بسیار بخشنده.
- ۳- مَغْفِرَةً: همانا خداوند مغفرتی از (جانب) خود را به ما وعده می‌دهد.
- ۴- قُلُوبِنَا: خداوند! در قلب‌هایمان ایمانی و علمی قرار ده.

۳- للتعريب:

خدایا! محبتت را در قلب من قرار ده.

اللَّهُمَّ مَحَبَّتَكَ فِي قَلْبِي إِجْعَلْ _____ اللَّهُمَّ إِجْعَلْ مَحَبَّتَكَ فِي قَلْبِي.

پروردگارا! آنچه را که به صالحان وعده داده‌ای به من عطا کن.

رَبِّ مَا الصَّالِحِينَ وَعَدْتَ _____ رَبِّ! أَعْطِنِي (= هَبْ لِي) مَا وَعَدْتَهُ بِالصَّالِحِينَ.

سؤالات ترجمه و تعریب متن درس

✱ تَرْجَمِ الْعِبَارَاتِ التَّالِيَةَ إِلَى الْفَارْسِيَّةِ:

- ۱- اللَّهُمَّ أَنْطِقْنِي بِالْهُدَى وَالْهُمْنِي التَّقْوَى. (فرداد ۹۲ و دی ۹۱)
- ۲- ﴿يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا﴾ (شهریور ۹۱)
- ۳- إِلَهِي! جُدْ عَلَيَّ وَ إِنْ كُنْتُ غَيْرَ مُسْتَأْهِلٍ. (فرداد ۹۰)
- ۴- رَبَّنَا وَفَّقْنَا لِلَّتِي هِيَ أَزْكَى. (دی ۸۹)
- ۵- رَبَّنَا أَهْلُ أَنْ يَجُودَ عَلَيْنَا بِفَضْلِ سَعَتِهِ. (شهریور ۸۹)
- ۶- رَبَّنَا أَنْطِقْنَا بِالْهُدَى وَ وَفَّقْنَا لِلَّتِي هِيَ أَزْكَى. (فرداد ۸۹)
- ۷- رَبِّ لِقَاكَ هَوَايَ وَ رِضَاكَ مُنَايَ. (دی ۸۸)
- ۸- يَا رَبِّ! نَحْنُ غَيْرُ مُسْتَأْهِلِينَ لِرَحْمَتِكَ وَ أَنْتَ أَهْلُ أَنْ تَجُودَ عَلَيْنَا. (دی ۸۷)
- ۹- اللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُورًا وَ بَصَرًا. (فرداد ۸۷ خارج از کشور)
- ۱۰- إِلَهِي جُدْ عَلَيَّ بِفَضْلِكَ إِنْ كُنْتُ غَيْرَ مُسْتَأْهِلٍ لِرَحْمَتِكَ. (فرداد ۸۷)

✱ اَكْتُبْ:

- ۱۱- «وَفَّقَ» (بالفارسيّة) ..... (فرداد ۸۸)
- ۱۲- «آتَى» (بالفارسيّة) ..... (فرداد ۸۷ خارج از کشور)

✱ عَيْنِ الصَّحِيحِ عَنْ تَرْجَمَةِ أَوْ تَعْرِيبِ الْعِبَارَاتِ التَّالِيَةِ:

- ۱۳- إِلَهِنَا هَبْ لَنَا مِنْ رَحْمَتِكَ. (شهریور ۸۷)
- (۱) خدای ما به ما از رحمتش بخشیده است. (۲) خدایا از رحمتت به ما عطا کن.
- ۱۴- خدای در قلب من محبت قرار داد. (فرداد ۸۶)
- (۱) الله جعل في قلبي المحبة. (۲) اللَّهُمَّ! اجْعَلْ فِي قَلْبِي الْمَحَبَّةَ.

✱ عَيْنِ الصَّحِيحِ عَنْ تَرْجَمَةِ مَا أُشِيرَ إِلَيْهِ بِخَطِّ:

- ۱۵- أَنْتَ أَهْلُ أَنْ تَجُودَ بِفَضْلِ سَعَتِكَ. (توانایی - شنیدن - بی‌نیازی) (دی ۸۸)
- ۱۶- نَرْجُو مِنَ اللَّهِ أَنْ يُوَفِّقَنَا لِلَّتِي هِيَ أَزْكَى. (موفق کرده است - موفق گرداند - موفق خواهد ساخت) (فرداد ۸۶)

☆ صحیح الأخطاء في الترجمة:

(فرداد ۸۷)

۱۷- أرجو يا ربَّ أن تُنطقني بالهدى.

امید داشتم پروردگار مرا با هدایت به سخن بیاورد.

(دی ۸۶)

۱۸- ربَّنَا! إِنَّا غَيْرُ مُسْتَأْهِلِينَ لِرَحْمَتِكَ فَجُدْ عَلَيْنَا بِفَضْلِكَ.

پروردگارا! اگر ما سزاوار رحمت نیستیم پس با فضیلت بر ما می‌بخشی.

☆ للتعریب:

(دی ۹۱)

۱۹- خدایا محبتت را در دل‌های ما قرار بده.^(۱)

تاکنون با فعل‌های بسیاری آشنا شده‌ایم. ریشه یا ماده‌ی بسیاری از این فعل‌ها از سه حرف تشکیل شده است؛ مانند: قرأ، یکتب (کتب)، فَرَحَ (فرح)، اکتَسَبَ (کسب)، استَخْرَجَ (خرج). گاهی ماده‌ی فعل یعنی همان سه حرف اصلی دارای یکی از حروف «و - ا - ی» می‌باشد؛ مانند: قَالَ (قول)، یَبِيعُ (بیع)، تَدْعُو (دعو) **نکته:** به این سه حرف یعنی «و - ا - ی» (واو)، «حروف عله» گفته می‌شود.

فعل‌ها از لحاظ داشتن و نداشتن حروف عله به دو دسته تقسیم می‌شوند:

۱- **فعل معتل:** فعلی که یک یا دو حرف اصلی آن از حروف عله باشد. مانند: وَعَدَ، قَالَ، هَدَى۲- **فعل صحیح:** فعلی که هیچ کدام از حروف اصلی آن «عله» نباشد. مانند: ذَهَبَ، قرأ، قَتَلَ

در فعل معتل گاهی حالتی پیش می‌آید که تلفظ کلمه در زبان عربی یا دشوار است یا غیرممکن! از این‌رو تغییراتی در ساختمان کلمه ایجاد می‌شود تا راحت‌تر تلفظ شود که به این تغییرات «اعلال» می‌گویند. در زبان فارسی نیز دیده‌اید که گاهی برای بیان آسان‌تر کلمات، آن‌ها را تغییر می‌دهیم.

☆ برای بررسی این تغییرات در فعل‌های معتل ابتدا باید بدانیم:

فعلی که اولین حرف اصلی آن حرف عله باشد، «فعل مثال» نامیده می‌شود؛ مانند: وعد، ورث، وصل، ... / یئس، یقظ، یبس، ...

فعلی که دومین حرف اصلی آن، حرف عله باشد، «فعل اجوف» نامیده می‌شود؛ مانند: قول، עוד، قوم، ... / بیع، سیر، جیء، ...

فعلی که سومین حرف اصلی آن، حرف عله باشد، «فعل ناقص» نامیده می‌شود؛ مانند: دعو، رجو، تلو، ... / هدی، جری، مشی، ...

نکته: فعل مثال، اجوف و ناقص را در دو گروه مثال زدیم و علت آن، این است که حروف عله در اصل دو حرف «و - ی» هستند و «ا» همیشه تغییر یافته‌ی یکی از آن دو است.

☆ بررسی تغییرات فعل مثال:

با توجه به آن‌چه گفتیم باید دو گروه فعل مثال را در نظر گرفت و به بررسی تغییرات آن پرداخت:

فعل مثال واوی: وعد، ورث، وعظ، ... / **فعل مثال یایی:** یئس، یبس، یقظ، ...

☆ اعلال در فعل مثال واوی:

برای بررسی این تغییرات در فعلی که فاءالفعل آن «واو» است، به‌عنوان نمونه از صرف فعل «وَعَدَ» شروع می‌کنیم:

۱- فعل مثال واوی در حالت ماضی:

۱- وَعَدَ: وعده داد	۲- وَعَدَا	۳- وَعَدُوا	۴- وَعَدْتُ	۵- وَعَدَتَا	۶- وَعَدْنَ	۷- وَعَدَتِ
۸- وَعَدْتُمَا	۹- وَعَدْتُمْ	۱۰- وَعَدْتِ	۱۱- وَعَدْتُمَا	۱۲- وَعَدْتِنِ	۱۳- وَعَدْتُ	۱۴- وَعَدْنَا

نکته: آیا میان صرف فعل «وعد» و سایر فعل‌های صحیح مانند «قتل، سمع، نظر و ...» تفاوتی وجود دارد؟ یا صرف این فعل با سایر افعال صحیح یکسان است؟

نکته: فعل مثال واوی، در حالت ماضی معلوم هیچ نوع اعلالی ندارد؛ یعنی در چهارده صیغه‌ی ماضی همانند سایر فعل‌ها بدون تغییر ظاهر می‌شود. هم‌چنین فعل مثال، به‌صورت ماضی مجهول، بدون اعلال می‌باشد:

۱- وَعَدَ: وعده داده شد	۲- وَعَدَا	۳- وَعَدُوا	۴- وَعِدْتُ	۵- وَعِدْنَا	۶- وَعِدْنَ	۷- وَعِدْتِ
۸- وَعِدْتُمَا	۹- وَعِدْتُمْ	۱۰- وَعِدْتِ	۱۱- وَعِدْتُمَا	۱۲- وَعِدْتُنَّ	۱۳- وَعِدْتُ	۱۴- وَعِدْنَا

۲- فعل مثال واوی در حالت مضارع:

شما هنگامی‌که فعل ماضی را مضارع می‌کنید، حرف مضارعه را بر سر سه حرف اصلی می‌آورید: ذَهَبَ ← يَذْهَبُ / قَتَلَ ← يَقْتُلُ
یعنی در فعل مثال واوی باید داشته باشیم: وَعَدَ ← يُوْعِدُ / وَجَدَ ← يَجِدُ
اما در متن درس دیدید و قبلاً هم شنیده‌اید که این فعل‌ها به‌صورت مقابل می‌آیند: وَعَدَ ← يَعِدُ / وَجَدَ ← يَجِدُ
یعنی در حالت مضارع، تغییری واضح مشاهده می‌شود. حرف عله در این حالت محذوف است (به این نوع اعلال «اعلال حذفی» گفته می‌شود). این تغییر در هر چهارده صیغه‌ی مضارع پدیدار می‌شود: (یعنی در هر چهارده صیغه اعلال حذفی صورت گرفته است).
يُوْعِدُ ← حذف حرف عله یَعِدُ: وعده می‌دهد (اکنون که اولین صیغه‌ی مضارع را ساختیم، بقیه‌ی صیغه‌ها را، از همین صیغه، الگوبرداری کرده و به همین شکل صرف می‌کنیم).

۱- يَعِدُ	۲- يَعِدَانِ	۳- يَعِدُونَ	۴- يَعِدُ	۵- يَعِدَانِ	۶- يَعِدْنَ	۷- يَعِدُ
۸- يَعِدَانِ	۹- يَعِدُونَ	۱۰- يَعِدِينَ	۱۱- يَعِدَانِ	۱۲- يَعِدْنَ	۱۳- أَعِدُ	۱۴- نَعِدُ

نکته: فعل مثال واوی، در حالت مضارع معلوم، در همه‌ی صیغه‌ها اعلال به حذف دارد.

اِخْتَبِرْ نَفْسَكَ! خودت را بيازما!

☆ ضغ المضارع من الأفعال التالية ثُمَّ صَرَّفْهَا: از افعال زیر مضارع بساز سپس آن‌ها را صرف کن.

وَجَدَ (بِ) وَرَثَ (بِ) وَصَلَ (بِ) وَلَدَ (بِ) وَعَظَ (بِ) وَزَنَ (بِ)

✓ پاسخ:

وَجَدَ ← مضارع يَجِدُ، يَجِدَانِ، يَجِدُونَ، يَجِدُ، يَجِدَانِ، يَجِدْنَ، ...
وَصَلَ ← مضارع يَصِلُ، يَصِلَانِ، يَصِلُونَ، يَصِلُ، يَصِلَانِ، يَصِلْنَ، ...
وَلَدَ ← مضارع يُولِدُ، يُولِدَانِ، يُولِدُونَ، يُولِدُ، يُولِدَانِ، يُولِدْنَ، ...
وَعَظَ ← مضارع يَعْظُ، يَعْظَانِ، يَعْظُونَ، يَعْظُ، يَعْظَانِ، يَعْظْنَ، ...
وَزَنَ ← مضارع يَزِنُ، يَزِنَانِ، يَزِنُونَ، يَزِنُ، يَزِنَانِ، يَزِنْنَ، ...

□ استذکار

۱- فعل‌های امر را که به خاطر می‌آورید!

برای ساختن فعل امر مخاطب چه کارهایی انجام می‌دادیم؟

۱- حذف «ت»

۲- ساکن کردن آخر فعل یا حذف نون (جز جمع مؤنث)

۳- اگر حرف اول ساکن باشد، همزه می‌آوریم. اکنون از فعل‌های مضارع «مثال»، امر می‌سازیم:

تَعِدُ ← امر مخاطب ... تَعِدِينِ ← امر مخاطب ... تَعِدَانِ ← امر مخاطب ...
تَعِدُونَ ← امر مخاطب ... تَعِدُونَ ← امر مخاطب ... تَعِدْنَ ← امر مخاطب ...

پس امر حاضر فعل مثال، به‌صورت زیر می‌باشد:

(۱) عِدْ: وعده بده (۲) عِدَا (۳) عِدُوا (۴) عِدِي (۵) عِدَا (۶) عِدْنِ

یعنی در حالت امر، نیز «اعلال حذفی» صورت گرفته است. اکنون شما امر فعل‌های زیر را بنویسید:

تَجِدْ، تَلِدْ، تَرِنْ، تَعْظُ، تَرِثْ، تَصِلْ

پاسخ:

تَجِدُ: جَد، جِدَا، جِدُوا، جِدِي، جِدَا، جِدَنْ
تَرَى: تَرَى
تَصِلُ: تَصِلُ

۲- فعل‌های مضارع منصوب و مجزوم را به خاطر بیاورید؛ آن‌ها نیز مانند امر از مضارع ساخته می‌شوند:

الف: برای ساختن مضارع منصوب چه می‌کنیم:

(۱) آوردن حروف ناصبه

(۲) منصوب کردن آخر فعل یا حذف نون (جز جمع مؤنث): لَمْ + يَعِدْ ← لَمْ يَعِدْ، لَمْ + يَعِدَانِ ← لَمْ يَعِدَا، ...

ب: برای ساختن مضارع مجزوم چه می‌کنیم:

(۱) آوردن حروف جازمه

(۲) مجزوم کردن آخر فعل یا حذف نون (جز جمع مؤنث): لَمْ + يَعِدْ ← لَمْ يَعِدْ، لَمْ + يَعِدَانِ ← لَمْ يَعِدَا، ...

اکنون به صرف کامل این دو فعل دقت کنید:

فعل مضارع منصوب

(۱) أَنْ يَعِدَ: که وعده داده	(۲) أَنْ يَعِدَا	(۳) أَنْ يَعِدُوا	(۴) أَنْ يَعِدَ	(۵) أَنْ يَعِدَا	(۶) أَنْ يَعِدَنَّ	(۷) أَنْ يَعِدَ
(۸) أَنْ يَعِدَا	(۹) أَنْ يَعِدُوا	(۱۰) أَنْ يَعِدِي	(۱۱) أَنْ يَعِدَا	(۱۲) أَنْ يَعِدَنَّ	(۱۳) أَنْ يَعِدَنَّ	(۱۴) أَنْ يَعِدَ

فعل مضارع مجزوم

(۱) لَمْ يَعِدْ: وعده نداده است.	(۲) لَمْ يَعِدَا	(۳) لَمْ يَعِدُوا	(۴) لَمْ يَعِدْ	(۵) لَمْ يَعِدَا	(۶) لَمْ يَعِدَنَّ	(۷) لَمْ يَعِدْ
(۸) لَمْ يَعِدَا	(۹) لَمْ يَعِدُوا	(۱۰) لَمْ يَعِدِي	(۱۱) لَمْ يَعِدَا	(۱۲) لَمْ يَعِدَنَّ	(۱۳) لَمْ يَعِدَنَّ	(۱۴) لَمْ يَعِدْ

* همان‌طور که می‌بینید چون این افعال از فعل مضارع مثال ساخته شده‌اند، در آن‌ها «اعلال به حذف» صورت گرفته است.

بنابراین فعل مثال، تنها در حالت مضارع؛ اعلال می‌شود و آن دسته از فعل‌هایی که از فعل مضارع ساخته می‌شوند نیز همین نوع اعلال را دارا هستند (به جز فعل مضارع مجهول)

۳- فعل‌های مضارع مجهول را به خاطر بیاورید:

يُقْتَلُ ← يُقْتَلُ مجهول

فعل مثال، به صورت مضارع مجهول، اعلال ندارد:

فعل مضارع مجهول

(۱) يُوعَدُ: وعده داده می‌شود.	(۲) يُوعَدَانِ	(۳) يُوعَدُونَ	(۴) تُوعَدُ	(۵) تُوعَدَانِ	(۶) يُوعَدَنَّ	(۷) تُوعَدُ
(۸) تُوعَدَانِ	(۹) تُوعَدُونَ	(۱۰) تُوعَدِينَ	(۱۱) تُوعَدَانِ	(۱۲) تُوعَدَنَّ	(۱۳) أُوعَدُ	(۱۴) تُوعَدُ

اخْتِبر نفسك! خودت را بپازما!

عین ماده الأفعال التالية: ماده‌ی افعال زیر را معین کن:

۱- يَقِفُ	۲- يَدْعُونَ	۳- تَصِفَنَ	۴- يَهْبُونَ
پاسخ: ۱- وقف	۲- ودع	۳- وصف	۴- وهب

□ اعلال در فعل مثال یائی:

اگر کمی دقت کنید خواهید دید که همه‌ی فعل‌های معتل «مثال» که در آن‌ها اعلال رخ داده است، حرف عله‌ی «واو» دارند نه حرف عله‌ی دیگری؛ یعنی «مثال واوی» هستند. لذا باید گفت فقط فعل «مثال واوی» اعلال می‌پذیرد اما فعل «مثال یائی» مانند «يَيْسُ (نامید شد)، يَقَطُّ (بیدار شد)، يَسَرُّ (آسان گردید)، يَقِنُّ (یقین کرد)، يَيْسُ (خشک شد) و ...» معمولاً اعلال ندارد و در حالت مضارع به صورت «يَيْسُ و ...» ظاهر می‌شود.

اکنون می‌توانید با استفاده از جدول زیر تغییرات فعل مثال واوی را به‌طور کلی مشاهده کنید:

الماضي	المبني للمعلوم	المبني للمجهول	الأمر	المضارع المنصوب	المضارع المجزوم
لِلغَائِبِ	وَعَدَ	يُعَدُّ		أَنْ يُعَدَّ	لَمْ يُعَدَّ
	وَعَدَا	يُعَدَانِ		أَنْ يُعِدَا	لَمْ يُعِدَا
	وَعَدُوا	يُعَدُونَ		أَنْ يُعِدُوا	لَمْ يُعِدُوا
	وَعَدْتُ	تُعَدُّ		أَنْ تُعَدَّ	لَمْ تُعَدَّ
	وَعَدَتَا	تُعَدَانِ		أَنْ تُعِدَا	لَمْ تُعِدَا
	وَعَدْنَ	يُعَدْنَ		أَنْ يُعِدْنَ	لَمْ يُعِدْنَ
لِلْمُخَاطَبِ	وَعَدْتُ	تُعَدُّ	عِدْ	أَنْ تُعَدَّ	لَمْ تُعَدَّ
	وَعَدْتُمَا	تُعَدَانِ	عِدَا	أَنْ تُعِدَا	لَمْ تُعِدَا
	وَعَدْتُمْ	تُعَدُونَ	عِدُوا	أَنْ تُعِدُوا	لَمْ تُعِدُوا
	وَعَدْتُ	تُعَدِينَ	عِدِي	أَنْ تُعِدِي	لَمْ تُعِدِي
	وَعَدْتُمَا	تُعَدَانِ	عِدَا	أَنْ تُعِدَا	لَمْ تُعِدَا
	وَعَدْتُنَّ	تُعَدْنَ	عِدْنَ	أَنْ يُعِدْنَ	لَمْ تُعِدْنَ
لِلْمُتَكَلِّمِ	وَعَدْتُ	أَعِدُّ		أَنْ أَعِدَّ	لَمْ أَعِدَّ
	وَعَدْنَا	نُعَدُّ		أَنْ نُعَدَّ	لَمْ نُعَدَّ

بررسی تغییرات فعل اجوف:

فعل مثال را در دو گروه طبقه‌بندی کردیم، فعل اجوف را نیز با توجه به نحوه‌ی صرف شدن این فعل، ابتدا به دو گروه زیر تقسیم می‌کنیم:

فعل اجوف واوی: قول، ذوق، دور، ... / **فعل اجوف یائی:** بیع، سیر، صید، ...

اعلال در فعل اجوف:

برای بررسی این تغییرات در فعلی که عین‌الفعل آن، «واو» است، به‌عنوان نمونه از صرف فعل «قول» شروع می‌کنیم:

۱- فعل اجوف در حالت ماضی:

همان‌طور که می‌دانید فعل ماضی از ریشه‌ی فعل؛ یعنی سه حرف اصلی آن تشکیل می‌شود که اغلب بر وزن «فَعَلَ» می‌باشد؛ مانند: ذَهَبَ، قَتَلَ، رَزَقَ، ... فعل از ریشه‌ی «قول» باید به شکل «قَوْلٌ» ظاهر شود ولی چنین نیست، یعنی داریم: قَالَ بنابراین تغییری در این فعل اتفاق افتاده است که حرف عله‌ی «واو» تبدیل به «الف» شده است، اکنون به صرف این فعل دقت کنید. قَالَ: گفت (این اولین صیغه‌ی ماضی است، از روی این الگو، سایر صیغه‌ها را صرف می‌کنیم).

قَالَ	قَالَتْ	قُلْتُ	قُلْتِ	قُلْتُ
قَالَا	قَالَتَا	قُلْتُمَا	قُلْتُمَا	قُلْنَا
قَالُوا	قُلْنَ	قُلْتُمْ	قُلْتُنَّ	

اکنون شما طبق همین الگو فعل‌های اجوف واوی زیر را صرف کنید:

(ذوق) ذاقَ، ذاقَا، ذاقُوا ..... ذُقْ، ذُقْتِ .....
 (دور) .....
 (جول) .....

حال به نحوه‌ی صرف فعل اجوف یائی زیر دقت کنید:

بَعِثَ	بَعَثَ	بَعِثَ	بَعِثَ	بَيَّعَ ← بَاعَ (فروخت)
بُعِثَا	بُعِثَا	بُعِثَا	بُعِثَا	باعا
بُعِثَ	بُعِثَ	بُعِثَ	بُعِثَ	باعوا

این فعل نیز مانند فعل اجوف واوی صرف شده است، فقط از صیغه‌ی (۶) به بعد به ابتدای آن کسره داده‌ایم، زیرا به جای «واو»، «یاء» دارد و کسره با «ی» تناسب دارد.

نکته: هنگامی که حرف عله به حرف عله‌ی دیگری تبدیل شود، به این تبدیل اعلال قلبی می‌گویند.

نکته: در فعل اجوف ماضی، در پنج صیغه‌ی اول اعلال به قلب و در سایر صیغه‌ها اعلال به حذف صورت گرفته است.

اِخْتَبِرْ نَفْسَكَ! خودت را بیازما!

۱- اِمْلَأُ الْفَرَاغَ بِالْفِعْلِ الْمَاضِي: جای خالی را با فعل ماضی پر کن:

* أَنْتَ ..... (سار) * هِيَ ..... (عاد) * أَنَا ..... (باع)

✓ پاسخ:

أَنْتَ بَسَرْتَ، هِيَ عَادَتْ، أَنَا بَعَثْتُ

۲- عَرِّبِ الْأَفْعَالَ التَّالِيَةَ: فعل‌های زیر را تعریب کن:

گفتم - رستگار شدیم - حرکت کردند - گفتید

✓ پاسخ:

گفتم (قَالَ): قُلْتُ / رستگار شدیم (فَارَزَ): فَرَزْنَا / حرکت کردند (سَارَ): سَارَوْا (مَذَكَرَ): مَذَكَّرْنَا / گفتید (قَالَ): قُلْتُمْ (مَذَكَرَ): قُلْتُمْ (مُؤَنَّثَ)

۳- اِمْلَأُ الْفَرَاغَ بِالضَّمِيرِ الْمُنَاسِبِ: جای خالی را با ضمیر مناسب پر کن:

۱- فُرْنَا ..... ۲- بَعِثُ ..... ۳- سَارُوا .....

۴- عُدْنَا ..... ۵- تَابَا ..... ۶- قُلْنَا .....

✓ پاسخ:

۱- نَحْنُ ۲- أَنْتُمْ ۳- هُمْ

۴- هُنَّ ۵- هُمَا ۶- أُنْتُمَا

۲- فَعْلُ اجْوَفٍ فِي حَالِ مَضَارِعٍ:

حال ببینیم فعل‌های مضارع اجوف چگونه ساخته می‌شوند؟ به الگوی زیر توجه کنیم:

قال ۱- يَقُولُ سار ۲- يَسِيرُ عاد ۳- يَعُودُ باع ۴- يَبِيعُ

اکنون طبق الگوی فوق، جاهای خالی را پر کنیم:

۱- تَابَ ۲- عاد ۳- عاش ۴- لاق

۳- عاش ۴- لاق

✓ پاسخ:

۱- يَتَوَبُّ ۲- يَعُودُ

۳- يَعِيشُ ۴- يَلِيقُ

یعنی در صرف (۱۴) صیغه‌ی مضارع اجوف واوی داریم:

يَقُولُ	می‌گوید (سایر صیغه‌ها را از روی همین الگو، صرف می‌کنیم).	تَقُولُ
يَقُولَانِ		تَقُولَانِ
يَقُولُونَ		تَقُولُونَ
تَقُولُ		تَقُولِينَ
تَقُولَانِ		تَقُولَانِ
يَقْلَنَ (حرف عله در این صیغه حذف می‌شود)		تَقْلَنَ (صیغه‌ی دوازدهم نیز از الگوی جمع مؤنث صیغه‌ی ششم پیروی می‌کند).
أَقُولُ		
نَقُولُ		

و در صرف (۱۴) صیغه‌ی مضارع اجوف یائی داریم:

يَبِيعُ	تَبِيعُ
يَبِيعَانِ	تَبِيعَانِ
يَبِيعُونَ	تَبِيعُونَ
تَبِيعُ	تَبِيعِينَ
تَبِيعَانِ	تَبِيعَانِ
يَبِيعَنَ (حرف عله حذف می‌شود).	تَبِيعَنَ (حرف عله حذف می‌شود).
أَبِيعُ	
نَبِيعُ	

تذکره: فعل اجوف مضارع در صیغه‌های ۶ و ۱۲ اعلال به حذف دارد.

اختیار نفسک! خودت را بیازم!

✳️ إملأ الفراغ بالفعل المضارع: جای خالی را با فعل مضارع پر کن:

- ۱- هی ..... (جال ُ)   ۲- هما ..... (لاق ِ)   ۳- هُم ..... (باع ِ)   ۴- هُم ..... (قال ُ)

✳️ پاسخ:

- ۱- تَجُولُ   ۲- يَلِيقَانِ (مذكر)، تَلِيقَانِ (مؤنث)   ۳- يَبِيعُونَ   ۴- يَقُولُونَ

□ استذکار

۱- فعل امر

برای ساختن و به کار بردن فعل امر از فعل‌های اجوف به الگوی زیر توجه کنیم:

تَقُولُ ← قُلْ   تَسِيرُ ← يَسِرْ   تَعُوذُ ← عُدْ   تَبِيعُ ← بَعْ

اکنون طبق الگوی فوق، جاهای خالی را پر کنیم:

- ۱- تَكُونُ ← .....   ۲- تَفُوزُ ← .....   ۳- نَعِيشُ ← .....   ۴- تَرِيدُ ← .....

✳️ پاسخ:

- ۱- كُنْ   ۲- فُزْ   ۳- عِشْ   ۴- رِدْ